

ΟΜΙΛΙΑ

(Από Νικόλα Γ. Σάντη, Δ.)

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ

«ΔΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ (Judgecraft)»

(Ανώτατο Δικαστήριο, Λευκωσία, 5 Απριλίου 2022)

«*Εκφώνηση Προφορικής Απόφασης (Ex Tempore)*

Σε Απλές Υποθέσεις Με Αμφισβητούμενα Γεγονότα»

Αγαπητοί Αδελφοί Δικαστές,

Μερικά πράγματα μαθαίνονται μονάχα με την τριβή, η οποία, στην πορεία, και σε συνδυασμό με άλλα, βγάζει από τον άνθρωπο αρετές πολλές. Έτσι, και η έκδοση δικαστικών αποφάσεων πάσης μορφής (επί της ουσίας και ενδιάμεσων). Προπαντός, όσων εκδίδονται απευθείας από την Έδρα. Των γνωστών σε όλους μας *ex tempore αποφάσεων*. Στις οποίες, με μια πλατύτερη ερμηνεία, θα μπορούσαμε να περιλάβουμε και τις προφορικές αποφάσεις που εκδίδονται μετά από ολιγόλεπτο διάλειμμα.¹

Όπως και να έχει το πράγμα, θα πρέπει πάντα να προσδιορίζετε στο σώμα της απόφασης πως τούτη εκδίδεται *ex tempore* (ή έπειτα από σύντομο διάλειμμα), ώστε να αποδίδεται αμέσως (και με πιστότητα) προς το κοινό και τους διαδίκους - αλλά και στο προς το Εφετείο - η πραγματική εικόνα και συνθήκες έκδοσης της απόφασης, ασχέτως του τι αποτυπώνεται στα πρακτικά της διαδικασίας (που δεν είναι και αμέσως διαθέσιμα σε όλους).

Οι *ex tempore αποφάσεις*, ως δικαστική κρίση (καθοριστική του παρόντος, του μέλλοντος και ενίοτε του παρελθόντος των διαδίκων), κατ' ουσίαν δεν διαφέρουν ιδιαίτερα από τις επιφυλαχθείσες αποφάσεις, ούτε καν σε αρχιτεκτονική και περιεχόμενο.

Το ιδιότυπο τους σύγκειται, ακριβώς, στο ότι εκδίδονται μεμιάς (ή σχεδόν μεμιάς). Δίχως να υπολείπονται σε νομιμοποίηση ή να αντανακλούν εξ ορισμού μεροληψία.

¹ Jean E. Cote (Justice), 'The Oral Judgment in Practice in the Canadian Appellate Courts' (2003) 5(2) The Journal of Appellate Practice and Process 435-444, 441.

Προσοχή όμως.

Μη δίνετε την εντύπωση ότι η *ex tempore* απόφαση είναι προ-συνταγμένη, με αναφορές κιόλας σε πληθώρα αυθεντιών, αποσπάσματος και υποσημειώσεων (αχρείαστων συνήθως). Ίσως εξεικονίσετε προαπόφαση. Με όλα τα παρεπόμενα.

Κακό αυτό.

Πολύ.

Κάθε Δικαστής που εκδίδει επιφυλαγμένη απόφαση *μπορεί*, με το ίδιο σθένος και θάρρος, να εκδίδει και *ex tempore αποφάσεις*. Ιδίως όπου τα γεγονότα (και τα νομικά), αν και αμφισβητούμενα, είναι κατά τον ίδιον/ίδιαν απλά.

Μερικοί/μερικές *μπορεί* να μην έχουμε συνειδητοποιήσει ακόμη ότι πράγματι *μπορούμε* να εκδίδουμε *ex tempore αποφάσεις*, λόγω του ότι, ενδεχομένως, να μας κατακλύζει η ανασφάλεια και ο φόβος μιας (καταπελτικής) εφετειακής ανατροπής.

Δεν πρέπει.

Δεν υπάρχει λόγος.

Μελετούμε το *Fear of Judging*,² πόνημα πανεπιστημιακών και Δικαστικών, για να επιβεβαιώσουμε (αν νοιώθουμε ότι πρέπει), πως οι Δικαστές σαν θέλουμε έχουμε δύναμη πολλή και λόγο βαρύ.

Οι *ex tempore αποφάσεις* συνδράμουν, κακά τα ψέματα, την πιο έγκαιρη απονομή της Δικαιοσύνης και αποφορτίζουν το ημερολόγιο μας από τις επιφυλαγμένες αποφάσεις.

Μα δεν πρέπει *ποτέ* να αποτελούν *αυτοσκοπό*.

Μήτε και επιδίωξη σε *βάρος* της ορθοδικίας.

² Kate Stith, Jose A. Cabranes, *Fear of Judging: Sentencing Guidelines in the Federal Courts* (University of Chicago Press, Chicago 1998).

Δεν είναι αυτό που γυρεύουμε.

Οι *ex tempore* αποφάσεις προαπαιτούν κάποια προσόντα που όλοι οι Δικαστές κατέχουμε:

- *Αποφασιστικότητα* - για επίλυση του επιμάχως ζητούμενου.
- *Προσήλωση* ενώ παρατίθεται η μαρτυρία και αγορεύσεις, και διαρκείς συνειρμούς επί των γεγονότων, εκδοχών και επιχειρημάτων, αναλόγως τού τι φαίνεται να προκύπτει ως κρίσιμο τη δεδομένη στιγμή.
- *Οργάνωση*. Ο/η Δικαστής χρήσιμο είναι να ταξινομεί μπροστά του/της, αλλά και στο μυαλό, με τρόπο χωροταξικώς βολετό για τα επί της Έδρας, τη δικογραφία, τη μαρτυρία και τα τεκμήρια, για εύκολη πρόσβαση, και να τηρεί, αν επιθυμεί, σημειώσεις για όσα ίσως συμπεριλάβει στην απόφαση. Προσοχή πάντως στην κακογραφία (όσοι από μας γράφουν ακόμη και δεν πληκτρολογούν), ώστε να *διαβάζουμε* τα γράμματα μας όταν θα χρειαστεί.
- *Ευγένεια*. Οφείλει ο/η Δικαστής, *επιπλέον* ευγένεια προς δικηγόρους, διαδίκους και μάρτυρες, κατά την εκφώνηση μιας *ex tempore* απόφασης. Ύφος εξόχως προσεγμένο και τόνο φωνής ελεγχόμενο. Όχι φοβισμένα και απολογητικά, αλλά με αυτοπεποίθηση και σταθερότητα. Αυτό, επειδή, μια *ex tempore* απόφαση, κατά κάποιους, ενδέχεται να θίξει τον αποτυχόντα διάδικο (ή τον/την δικηγόρο του και τους μάρτυρες), αφού ο/η Δικαστής δεν επέδειξε, λένουν οι επικριτές, την προσήκουσα συγκέντρωση και προσοχή στα τεθέντα προς απόφαση. Βεβαίως, άλλοι μπορεί να αντιτάξουν πως δεν βρισκόμαστε στην Έδρα για δημόσιες σχέσεις. Τελικώς, σημασία έχει ότι *κανείς* δεν μπορεί να αποκλείσει την πιθανότητα λάθους σε μια *ex tempore* απόφαση, όπως δεν μπορεί και να την αποκλείσει στις αποφάσεις που εκδίδονται κατόπιν επιφύλαξης, κάποτε και μακράς. Άρα, ας μην αγκυλωνόμαστε σε αυτά.
- *Δυνατό* θυμητικό - για ανάκληση στη μνήμη δικογράφων, κατηγορητηρίων, μαρτυρικού υλικού, αγορεύσεων και τα τοιαύτα.

- **Ρητορική** - με την καλή έννοια του όρου και κατά τα Αριστοτελικά πρότυπα,³ με αδιάθλαστη επικέντρωση στην εύρεση της *Αλήθειας* και στην εφαρμογή του *Δικαίου*. Η διάρθρωση ενός αποδεκτού ανατομικώς κειμένου, με αρχή, μέσο και τέλος, μέσω ορθολογικής και συγκροτημένης συλλογιστικής, με προσεγμένο, ποιοτικό και καταληπτό λόγο, σε *σωστά* ελληνικά (εξ απόψεως λέξεων, σύνταξης και γραμματικής), *προσθέτουν* στην πειστικότητα της *ex tempore* απόφασης, όπως άλλωστε και της κάθε δικαστικής απόφασης. Να μην ξεχνάτε πως η *διαδικασία* λήψης μιας απόφασης μπορεί να είναι, κανονικώς εχόντων των πραγμάτων, όσον σημαντική - αν όχι σημαντικότερη - από την ίδια την απόφαση. Αφού, αν η νοητική διεργασία που ακολουθούμε είναι αμερόληπτη και συμπαγής, περιορίζει την (αδικαιολόγητη) μεταβλητότητα στις αποφάσεις μας. Ενδημεί στην ανθρώπινη κρίση ο κίνδυνος και η απειλή των γνωστικών προκαταλήψεων (συνειδητών και ασυνείδητων),⁴ του είδους που σας ανέπτυξε ο Αδελφός Δικαστής Αμπίζας. Κάτι ακόμα. Για τη γλώσσα. Να μιλάτε και να γράφετε με τον δικό σας τρόπο. Όχι άλλων. Μην καταπιέζετε το γλωσσικό σας γίγνεσθαι. Ειδάλλως μπορεί να αμβλυνθεί ο ειρμός και η συνοχή της έκφρασης σας. Θα φανεί. Ακόμη και στην *ex tempore* απόφαση. Κατά τον Μπαμπινιώτη, μπορεί να μην είμαστε όλοι *ιδιο-φρείς*, είμαστε όμως όλοι *ιδιο-ϋφρείς*, με τον καθένα να έχει το δικό του γλωσσικό ύφος, γλωσσική ταυτότητα και γλωσσικό αποτύπωμα.⁵ Όμως, όσον και αν τούτο μπορεί να ακουστεί και σαν ομοιοκατάληκτο άσμα (από αυτά που ακούμε καμιά φορά στο ραδιόφωνο ενώ οδηγούμε και διερωτόμαστε ποιος και γιατί το έγραψε), *προσαρμόστε λίγο τα γλωσσικά για τα δικαστικά και όλα καλά*.
- **Αιτιολογική δεινότητα**. Οι λόγοι για την απόφαση πρέπει να είναι πλήρεις, διαυγείς και κατά το δυνατόν σύντομοι και ακαριαίοι. Μιλήστε καθαρά

³ Ηλίας Φ. Ηλιού, *Η Ρητορική του Αριστοτέλη* (Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα, 2005).

⁴ Daniel Kahneman, Olivier Sibony, Cass R. Sunstein (σε μετάφραση Αθανάσιου Αναγνωστόπουλου, Φιλαρέτης Κουϊμτζή-Φιλαρέτου και Αλέξανδρου Μάμαλη), *Θόρυβος: Ένα Ελάττωμα της Ανθρώπινης Κρίσης* (Εκδόσεις Κάτοπτρο 2021). Το βιβλίο στην πρωτότυπη έκδοση του κυκλοφορεί στα αγγλικά, με τίτλο *Noise: A Flaw in Human Judgment* (William Collins 2021).

⁵ Γεώργιος Μπαμπινιώτης, «Ύφος: Τα Γλωσσικά Μας Αποτυπώματα», στο σύγγραμμα του ίδιου *Η Γλώσσα Μας: 180 Κείμενα Για τη Γλώσσα* (Κέντρο Λεξικολογίας Ι.Κ.Ε., Αθήνα 2020), σελ. 434-435.

και απερίφραστα - μακριά δηλαδή από γλωσσικές συγκαλύψεις που υιοθετεί κανείς καταχρηστικά όταν δεν μπορεί (ή δεν θέλει) να λύσει ένα πρόβλημα⁶ - για το *ποια* είναι τα επίδικα ζητήματα, *ποιες* οι θέσεις, *ποια* η μαρτυρία, *ποιος* ο νόμος και η νομολογία, και εν τέλει για το τι λέτε *εσείς* για τα υπό κρίσιν. Απαιτείται διύλιση κάθε πτυχής που αφορά *ουσιωδώς* στην *αξιοπιστία* των μαρτύρων στο πλαίσιο των επίδικων θεμάτων. Όχι με αίολα συμπεράσματα και αφορισμούς, μα με εξειδικευμένες παραπομπές στη μαρτυρία και στην επιχειρηματολογία. *Ενδιαφέρει*, αναμφιβόλως, ότι ο μάρτυς είναι αναξιόπιστος ή αξιόπιστος. Μα πιο πολύ απασχολεί το *γιατί*. *Ενδιαφέρει* ασφαλώς αν οι θέσεις τού ενός ή του άλλου διαδίκου ευσταθούν ή όχι. Μολαταύτα, περισσότερο ενδιαφέρει το *γιατί*. Αυτό είναι το επίμοχθο. Οι αναφορές σε νομολογία και συγγράμματα - περί των νομικών - καλό είναι να περιορίζονται, εκ των πραγμάτων τις πιο πολλές φορές (εκεί στην Έδρα που θα είμαστε), στις απολύτως αναγκαίες για ό,τι επιμάχως εγείρεται και όχι σίγουρα για να μεταβάλουν, *νομίζουμε*, τον λόγο μας σε πειστικότερο, στη βάση ότι κάποιος έγραψε ή είπε άλλοτε κάτι παρόμοιο με τα δικά μας. Έτσι παραδέχθηκε στην αυτοβιογραφία του (για να μη νιώθουμε και άβολα), πως έπραττε ο *Λόρδος Ντένινγκ*.⁷ Εντούτοις, μεριμνάτε να *αποκαλύπτεται* την πηγή των αναφορών σας. Μεγάλο θέμα αυτό. Για άλλη φορά.

- *Σιγουριά* για την κατάληξη. Για να μη βρεθούμε στη δυσάρεστη θέση, ενώ εκφωνούμε την *ex tempore* απόφαση, να διαπιστώσουμε πως τούτη πρέπει να λάβει διαφορετική τροπή από εκείνη που είχαμε κατά νουν. *Πρώτα* αποφασίζουμε (έχοντας ακούσει, αποτιμήσει, αξιολογήσει και ζυγίσει το καθετί που τέθηκε ενώπιον μας) και *μετά* παραθέτουμε, ως αιτιολογία, την αποτύπωση των όσων οδήγησαν στην απόφαση μας. Δεν αποφασίζουμε την κατάληξη, ενώ αιτιολογούμε. Αν δεν είμαστε βέβαιοι για την απόφαση μας, *ακούμε* και *πειθαρχούμε* στο δικαστικό μας ένστικτο που μας καλεί: «*Επιφύλαξε την!*». Αυτό δεν είναι ντροπή, αδυναμία, ή απόκλιση. Είναι σωφροσύνη και υπευθυνότητα.

⁶ Γεώργιος Μπαμπινιώτης, «Γλωσσική Ευπρέπεια: Η Κατάχρηση της Γλώσσας», *Η Γλώσσα Μας: 180 Κείμενα Για τη Γλώσσα* (δέστε την υποσημείωση 5, ανωτέρω), σελ. 386-389.

⁷ Alfred Denning, *Lord Denning: The Family Story* (Butterworths 1981), σελ. 207-208: «... I refer sometimes to previous authorities – I have to do so – because I know that people are prone not to accept my views unless they have support from the books».

Το αρχικό γράμμα τού κάθε προσόντος από τα πιο πάνω, με τη σειρά που προαναφέρθηκαν, μορφοποιούν (όπως βλέπετε στην οθόνη μπροστά σας), τον όρο «*ΑΠΟ ΕΔΡΑΣ*».

Δεν συνιστούν θέσφατο.

Προσθέστε και αφαιρέστε κατά την κρίση σας.

Να ξέρετε ότι πάνω από όλα, όπως και σε κάθε έκφραση της δικαστικής μας λειτουργίας, πρέπει να έχουμε *πίστη* στον εαυτό μας και στις δυνατότητες μας.

Ολοκληρώνω με τα εξής.

Ας μη γελιόμαστε.

Η γνώση, η κριτική σκέψη και η κοινή λογική, είναι ισχύς.

Όσα πιο πολλά αντιλαμβανόμαστε και μαθαίνουμε για τις *καταβολές* και τη *θεωρία* της δικονομίας, του αποδεικτικού και ουσιαστικού δικαίου, αλλά και τις δικαστικές δεξιότητες και τεχνικές, τόσο στιβαρότεροι γινόμαστε.

Η αναγκαιότητα για επιμόρφωση είναι *διαρκής*.

Με το σημερινό εκπαιδευτικό σεμινάριο - και θα το διαπιστώσετε στην πράξη σε λίγα λεπτά - όσοι δεν έχετε ακόμα αναπτύξει τη δεξιότητα έκδοσης *ex tempore* αποφάσεων, θα *αρχίσετε* να την αναπτύσσετε, ενώ όσοι την έχετε αναπτύξει, θα τη βελτιώσετε, αποκομίζοντας *όλοι* διδάγματα από την εμπειρία και σοφία άλλων Δικαστών σε αυτή την αίθουσα.

Πρέπει να εμπεδωθεί μέσα σας, στο *Είναι* σας, η ανάγκη για έκδοση αποφάσεων *ex tempore*.

Να μεστώσει ως ικανότητα.

Η έκδοση *ex tempore* αποφάσεων *απαρτίζει* για εμάς στην Κύπρο μια εκ των *σημαντικότερων* δικαστικών δεξιοτήτων του μέλλοντος.

Το οποίο έγινε όμως ήδη παρόν.

Εδώ και καιρό.

Σε όλες - τηρουμένων των αναλογιών και αναγκών - τις δικαστικές βαθμίδες και δικαιοδοσίες του τόπου μας.

Παραμείνετε αγέρωχοι.

Χαλεποί οι καιροί.

Σας ευχαριστώ.

Νικόλας Γ. Σάντης, Δ.

/κβπ